

Галина САБАТ

УКРАЇНСЬКА ПРОЗОВА КАЗКА: СПЕЦИФІКА ХУДОЖНЬОГО РУХУ

Рецензія на книгу: *Кизилова В. Динаміка української літературної прозової казки: Монографія.*

Київ: Талком, 2020. 211 с.

Українська літературна казка впродовж тривалого часу перебувала на периферії аналітичних інтересів літературознавців. Розвиваючись у річищі загальносвітового наукового поступу, новітнє українське літературознавство засвідчує динамічні процеси в цьому напрямку, що пов'язані насамперед зі спробами сучасного прочитання авторської казки, уточненням певних аспектів історії її розвитку в XIX—XX ст., осмисленням гносеології жанру. Відтак з'ява ґрунтовних досліджень Наталії Тихолоз, Галини Сабат, Оксани Цалапової, Ольги Горбонос, Олесі Дибовської, в яких продемонстровано різнопланове поєднання традиційно-усталеного підходу до вивчення художнього казкового тексту як мистецького феномену з новими досягненнями та відкриттями у царині теоретичного осмислення природи художньої творчості, є актуальною і важливою. Такою видається і монографія Віталіни Кизилової «Динаміка української літературної прозової казки», в якій авторка концептуально дослідила жанрові тенденції розвитку художньої казки, культурно-мистецькі передумови її побутування, функціональні стратегії.

На думку В. Кизилової, казка генетично пов'язана з міфом і фольклором. Звільнившись від священно-магічного синкретизму міфологічної свідомості, казка утвердилася як провідний оповідний жанр фольклору різних народів з достатньо стійкими спільними рисами поетики на сюжетно-композиційному й мовностилістичному рівнях і розгалуженою системою жанрових різновидів. У розділі «Жанр літературної казки. Теоретичні питання» авторка уважно простежує й належним чином осмислює широку панораму змін і трансформацій на емпіричному шляху від народної казки до літературної, окреслює векторні способи творення літературної казки, її становлення і розвитку.

Далі В. Кизилова здійснює загальний огляд різних версій систематизації літературної казки, що існують у казкознавстві, аналізує відомі класифікації Людмили Брауде, Тетяни Леонової, Юрія Ярмиша, Людмили Дерези, Нонни Копистянської, Галини Сабат, Оксани

Цалапової. Однак, окреслюючи різні класифікаційні підходи, не віддає перевагу жодному. Цікавими є роздуми дослідниці щодо типологічних зв'язків літературної казки з науковою фантастикою та із зовсім молодим жанром — фентезі.

Слушним і цілком логічним видається структурне виокремлення в окремий розділ («Літературна казка Марка Вовчка. До проблеми авторського внеску в розбудову жанру») питання казкового спадку першої жінки-письменниці в українській літературі. Незважаючи на те що Марко Вовчок перша у вітчизняній літературі почала експериментувати з казковою формою і започаткувала жанр авторської казки, який продовжили Панас Мирний, Степан Руданський, Іван Нечуй-Левицький, Борис Грінченко, в українських казкознавчих студіях її казкова проза залишалася поза увагою. Тож дослідження В. Кизиловой презентує наукове прочитання казок Марка Вовчка «Ведмідь», «Дев'ять братів і десята сестриця Галя», «Кармелюк» у їх зв'язках із фольклорною традицією.

Суттєвим компонентом монографії є спроба опису художнього мислення Лесі Українки як представниці раннього українського модернізму, казкотворчість якої, на думку дослідниці, «стала своєрідним прологом до української літературної прозової казки ХХ — початку ХХІ століття» (с. 45). Попри наявність ґрунтовних досліджень творчості Лесі Українки (праці Лукаша Скупейка, Віри Агеєвої, Ніли Зборовської, Ярослава Поліщука, Галини Левченко та ін.), казки письменниці, на жаль, не були об'єктом належного наукового вивчення. Лише дисертація О. Цалапової «Міфопоетика казкового світу раннього українського модернізму (Дніпрова Чайка, Леся Українка, Олександр Олесь, Михайло Коцюбинський)» (2011) окреслює казковий спадок Лесі Українки на засадах міфопоетичного аналізу. В. Кизилова осмислює жанрову своєрідність, художню організацію прозових казок письменниці, їхню функціональну роль в системі загальнолюдських духовних цінностей. Ці питання в такому обсязі вперше проаналізовано на сторінках рецензованої монографії.

Дослідниця намагається зрозуміти генетичний код казки і з'ясувати, як він вписався у контекст літературно-інноваційної жанрології. Цим проблемам присвячений розділ «Жанрові тенденції розвитку української літературної казки». Заслужовує схвалення аналіз повістей-казок Всеволода Нестайка, Галини Малик, Лариси Письменної, Ірини Жиленко, Віктора Близнаця. Знання творчості українських байкарів і теорії байки допомогло авторці заглибитися у специфіку казок-байок Юрія Ярмиша, Василя Сухомлинського, Дмитра Чередниченка і зробити логічний висновок: синтез жанрових ознак казки й байки «призводить до розширення функцій творів, домінуючими з яких стають естетична, розважально-гумористична, пізнавальна, морально-дидактична» (с. 69). В. Кизилова переконливо виявляє код образної умовності казок-притч Емми Андіївської, розкриває глибинний естетичний і моральний потенціал казок-новел Григора Тютюнника. Таким чином авторка слушно підпорядковує меті дослідження систематизовані завдання. Опрацювавши об'ємний текстовий матеріал і доречно дібрану джерельну базу, В. Кизилова дійшла висновків щодо відкритості й пластичності аналізованого жанру. Висвітлюючи синтетичну природу авторської казки, вона акцентує на її тісній взаємодії з повістю, байкою, легендою, новелою, притчею, наголошує на процесі дифузії жанрів у межах казки.

У розділі «Тематичний вимір української прозової літературної казки» авторка монографії розкрила глибинний вплив природи на мораль казкових персонажів в авторській казці другої половини ХХ — початку ХХІ ст. (аніمالістичні казки Оксани Іваненко, Дмитра Чередниченка, Олега Буценка, Валерія Шевчука). Цікавими є міркування дослідниці про категорію дива в новорічно-різдвяній казці. До уваги беруться твори Зірки Мензатюк, Ігоря та Ірини Калинців. Особливо детально авторка зупиняється на інтерпретації казки І. Калинця «Вертеп маленького хлопчика», наголошуючи, що кожна національна література має свою новорічно-різдвяну тематику.

Новаторським аспектом монографії є спроба дослідити урбаністичний просторо-

вий модус жанру казки, адже хронотоп відіграє важливу роль у жанротворенні художніх структур. Аналізуючи казковий простір, Віталіна Кизилова резонно відзначає, що традиційним топосом для української літератури і зокрема для жанру казки тривалий час було село, проте, починаючи з ХІХ ст., сільські просторові координати поступаються урбаністичним описам. Це загострює проблематику казки, змінює своєрідність топосних координат, надаючи їм локального характеру. Йдеться про простір міста з урахуванням сучасності в казках Мар'яни Савки («Казка про Старого Лева»), Світлани Прудник («Стрибаюче місто. Міські казки»), Валерія Шевчука («Місто без квітів»). До більш детальної інтерпретації авторка вдається, розглядаючи збірку Зірки Мензатюк (аналізу її казкотворчості у монографії відведено окремих розділ) «Київські казки». Вона наводить чимало цікавих прикладів, пов'язаних з економічним і культурно-освітнім центром України, які дають змогу зробити висновок, що у казках письменниці Київ — це повноправний художній образ, який, «залежно від ситуації, набуває то чуттєвих, то раціональних форм» (с. 82). Виходячи з висновків дослідниці, у казках Вал. Шевчука, М. Савки, З. Мензатюк топос міста є, звичайно, фантастичним, але водночас — і реальним, який нагадує колоритний український ландшафт і має символічний зміст. Проте, розмірковуючи про хронотопні координати у площині казки, В. Кизилова аналізує лише казковий простір (відокремлюючи його від казкового часу), характеризує його площини — від лімітованого казкового локусу до панорамної, стереоскопічної всеохопності.

На основі методологічних принципів герменевтики, новітніх інтерпретаційних підходів до тексту в монографії здійснено спробу проаналізувати окремі питання поетики авторської казки на межі ХХ—ХХІ ст. Дослідниця висвітлює як змістові, так і формальні ознаки казкотворчості Вал. Шевчука, Всеволода Нестайка, Лесі Храпливої-Щур, Галини Рис, Мар'яни Савки, Світлани Прудник, Зірки Мензатюк, Ігоря Калинця, Ірини Жиленко, конкретніше зупиняючись на мотиві казкового твору як актуалізаторі авторської концепції, на семантичних моделях кольорів у літературній казці другої половини ХХ ст., а також на лексико-фразеологічних особливостях повісті-казки Івана Андрусяка «Третій сніг».

В останньому розділі — «Вияв фемінних і маскулічних констант у літературній казці новітнього періоду (на прикладі циклу Марини Павленко «Півтора бажання. Казки з Ялосоветиної скрині»)» — В. Кизилова зосереджує увагу на гендерному підході до літературної казки, який вважає актуальним, проте ще недостатньо розвиненим. Аналіз базується на наукових працях з гендерної психології Зигмунда Фрейда, Карла Густава Юнга, Еріка Еріксона, Ігоря Кона, в яких осмислена гендерна ідентичність, на сучасних теоретичних студіях з проблем фемінізму Тамари Гундорової, Соломії Павличко, Оксани Забужко, Ніли Зборовської, Софії Філоненко. В цій частині монографії привертає увагу насамперед думка дослідниці про те, що фемінна і маскулічна ідентичність закладена в міфології та фольклорі, а літературна казка, яка генетично споріднена з фольклорною традицією і з нею вступає в діалог, «демонструє відкритість і продуктивність художньої структури жанру, що позначилося на презентації гендерних ролей, гендерної взаємодії, гендерних цінностей її персонажів» (с. 182). На основі казкового циклу Марини Павленко простежено стереотипи гендерної поведінки героїв.

Отже, В. Кизилова на композиційно-сюжетному, образному, світоглядному, естетичному рівнях визначає жанрові особливості малодослідженої української літературної прозової казки. Авторка рецензованої монографії розкриває індивідуальну творчу специфіку, багатогранність стилю Марка Вовчка, Лесі Українки, В. Нестайка, І. Жиленко, Е. Андієвської, І. Калинця, З. Мензатюк, Вал. Шевчука, І. Андрусяка, М. Павленко та інших авторів. На основі висновків, репрезентованих у монографії, можна констатувати, що українська літературна прозова казка — помітна, оригінальна й важлива складова національного літературного процесу.

Отримано 10 жовтня 2022 р.

м. Дрогобич